

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1976.2.04>

J. KARTAU

PUUDUHANGE JA VARALINE VASTUTUS

NLKP 24. kongressi otsustes rõhutatakse vajadust igati tugevdada riiklikku distsipliini kõigis rahvamajanduse lülides.¹ Riikliku distsipliini tähtsamaid vorme on lepingudistsipliin.² Sagedane lepingudistsipliini rikkumine on tootmistehnilise otstarbega toodangu (edaspidi: toodang) ja rahvatarbekaupade (edaspidi: kaup) puuduhange. Kõigist ENSV Riiklikus Arbitraazis aastail 1965—1974 lahendatud varalistest vaidlustest moodustavad puuduhangetega seotud vaidlused ligi 18% ja puuduhange-tega seoses sissenõutud leppetrahvi summa on 58% arbitraazi poolt sissenõutud trahvisanktsioonide kogusummast.

Puuduhanke mõiste osas pole õigusteoorias seni ühtset seisukohta. See johtub eelkõige asjaolust, et NSV Liidu Ministrite Nõukogu 9. aprilli 1969. aasta määrusega nr. 269³ kinnitatud «Tootmistehnilise otstarbega toodangu hangete põhimääruse» (lüh. THP) punkt 59 ja «Rahvatarbekaupade hangete põhimääruse» (lüh. KHP) punkt 60, nagu varem kehtinud normatiivaktide vastavad sättedki, räägivad *expressis verbis* vastutusest hankimisega viivitamise ja puuduhanke puhul, nende õiguserikkumiste eristamiseks aga puuduvad ühtsed kriteeriumid. Puuduhanke ja hankimisega viivitamise mõistete õige kasutamine kooskõlas normatiivaktide mõttega on aga oluline nii arbitraazile ja teistele majanduslike vaidlusi lahendavatele organitele otsuste tegemisel kui ka ettevõtetele (siin ja edaspidi kasutatakse lühiduse huvides terminit «ettevõtte» nii ettevõtete, asutuste kui ka organisatsioonide tähistamiseks) pretensioonide ja hagide esitamisel, kui hankijad ei täitnud nende suhtes oma lepingulisi kohustusi.

Levinud on arvamus, et puuduhankega on tegu siis, kui lepingus ettenähtud tähtajaks toodangut või kaupa küll hangiti, kuid ettenähtust väiksemas koguses, hankimisega viivitamisega aga siis, kui tähtajaks toodangut või kaupa üldse ei hangitud.⁴ Väidetakse, et ka puuduhanke puhul

¹ NLKP XXIV kongressi materjale. Tallinn, 1973, lk. 325.

² А. В. Венедиктов, Гражданско-правовая охрана социалистической собственности в СССР. М.—Л., 1954, lk. 72.

³ СП СССР 1969, № 11, art. 64.

⁴ В. П. Грибанов, Ответственность сторон по договору поставки. М., 1962, lk. 35; Л. И. Семенова, Б. М. Рябинский, Ответственность за недопоставку продукции и товаров. М., 1964, lk. 11—14; Договоры в социалистическом хозяйстве. М., 1964, lk. 183; М. К. Сулейменов, Ответственность за нарушение сроков исполнения договорных обязательств. Алма-Ата, 1971, lk. 118.

esineb hankimisega viivitamine, kuid ainult tähtjaks hankimata jäänud toodangu või kauba koguste osas. Osa autoreid peab puuduhanget ja hankimisega viivitamist samatüübilisteks lepingu tingimuste rikkumisteks kas hanketähtaegade osas⁵ või nii hanketähtaegade kui ka koguste osas.⁶ Teised loevad puuduhanget ja hankimisega viivitamist küll lepingu eri tingimuste rikkumiseks (hankimisega viivitamist rikkumiseks hanketähtaja osas, puuduhanget rikkumiseks koguste osas), kuid rõhutavad seejuures tähtaegade ja koguste lahutamatu seost.⁷

Need seisukohad ei ole küllalt põhjendatud. Reeglina vabaneb hankija majandusaasta lõppedes hankimata jäänud toodangu või kauba järelhankimise kohustusest ja ühtlasi kaob lepinguliste kohustuste reaalse täitmise võimalus.⁸ Nimetatud autorite järgi tuleks fondi (hankeülesande) kehtivuse aja jooksul kogu lepingus ettenähtud toodangu või kauba hankimata jätmist lugeda hankimisega viivitamiseks. Kuid viivitamise puhul ju eeldatakse, et natuuras täitmine on veel võimalik.⁹ Seetõttu ongi need autorid sunnitud tunnistama, et arbitraažipraktikas vaadeldakse puuduhankena ka toodangu või kauba hankimata jätmist juhul, kui tekib natuuras täitmise võimatus,¹⁰ mõned autorid aga peavad vajalikuks seda juhtu vaadelda puuduhankest ja hankimisega viivitamisest täiesti erineva õiguserikkumisenähtena (непоставка).¹¹

Puuduhanke mõiste määratlemisel tuleks lähtuda «NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse aluste» §-ist 45, milles puuduhankena vaadeldakse kindlaksmääratud tähtjaks toodangu hankimata jätmist. Puuduhange esineb siis, kui mingisuguseks hankelepinguga kindlaksmääratud tähtjaks pole toodangut või kaupa üldse hangitud või on hangitud lepingus ettenähtust vähem.¹² Et hankelepingust tulenevate kohustuste täitmise katteks ei arvestata ka mittevastava kvaliteediga, mittekomplektset, samuti markeerimata või mittenõuetekohaselt markeeritud toodangut või kaupa, mida ostja (saaja) pole vastu võtnud, on puuduhankega tegemist ka juhul, kui hankija ei vaheta sellist toodangut või kaupa ettenähtud tähtjaks ümber.¹³ Seega ei teki puuduhange mitte ainult toodangu või kauba otsese tähtjaks hankimata jätmise tagajärjel, vaid ka hankelepingust tulenevate kohustuste mittekohasel täitmisel. Seejuures võib puuduhange tekkida ka majandusaasta lõpul, kui natuuras täitmine pole enam võimalik.¹⁴

Väärrib tähelepanu E. Jakovleva seisukoht, mille järgi hankimisega viivitamise ja puuduhanke erinevus seisneb selles, et viivitamise puhul on

⁵ В. П. Грибанов, lk. 35.

⁶ М. К. Сулейменов, lk. 118.

⁷ И. П. Баранова, Ответственность за нарушение условий о количестве по договору поставки. Актуальные вопросы советского гражданского права. Труды ВЮЗИ. Том XXI. М., 1971, lk. 105—106.

⁸ ТНР р. 8 ja 31, КНР р. 8 ja 28. Vt. ka NSVL Riikliku Arbitraaži 16. augusti 1973. a. juhendkiri nr. I-1-30, p. 1 ja 2 («Бюллетень нормативных актов министерств и ведомств СССР» 1973, № 12, lk. 12—13).

⁹ М. К. Сулейменов, lk. 25.

¹⁰ Sealsamas, lk. 118—119.

¹¹ И. П. Баранова, lk. 106.

¹² Analoogiliselt käsitleb puuduhanget ka E. Fleišits. Vt. Научно-практический комментарий к Основам гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик. Под ред. С. Н. Братуся и Е. А. Флейшица. М., 1962, lk. 202.

¹³ ТНР р. 69, КНР р. 71; NSVL Riikliku Arbitraaži 29. märtsi 1962. a. juhendkiri nr. I-1-9, p. 2 (Инструктивные указания Государственного арбитража при Совете Министров СССР (Систематизированный сборник). М., 1964, lk. 116).

¹⁴ NSVL Riikliku Arbitraaži 28. detsembri 1967. a. juhendkiri nr. I-1-59, p. 5 (Сборник инструктивных указаний Государственного арбитража при Совете Министров СССР, вып. 27, М., 1968, lk. 58).

reaalne täitmine juba toimunud, puuduhanke puhul aga alles eeldatakse sellist täitmist tulevikus.¹⁵ Niisugune lähtepunkt on kõnesolevate mõistete eristamisel üldiselt põhjendatud, kuid autor ei arvesta, et puuduhanke puhul mitte alati ei eeldata reaalselt täitmist, sest puuduhange võib näiteks esineda ka siis, kui fondid (hankeülesanded) on kaotanud kehtivuse seoses majandusaasta lõppemisega ja seega on reaalne täitmine muutunud võimatuks.

Tuleks arvata, et hangete põhimäärused kasutavad hankimisega viivitamise mõistet kõrvuti puuduhanke mõistega vaid tähistamaks sellist puuduhange, mille puhul järelhange on juba toimunud. Seega võib hankimisega viivitamist vaadelda puuduhanke liigina.

Et hankija kohustus ostjale toodang või kaubad üle anda on hankelepingu peamine ja määrav, sest selle täitmine võimaldab saavutada lepingu eesmärgi — materiaalsete väärtuste ülemineku ühelt sotsialistlikult organisatsioonilt teisele,¹⁶ siis seab selle kohustuse mitteõigeaegne täitmine või täitmata jätmine ohtu ostja tootmis-, realiseerimis- ja muude plaanide täitmise ning elanikkonna normaalse varustamise, takistab rahva ainelise heaolu tõstmiseks kavandatud abinõude edukat ellurakendamist. Selliste õiguserikkumiste vältimise, lepinguliste kohustuste reaalse ja nõuetekohase täitmise tagamise abinõude hulgas on olulisemaid varaline vastutus.

Ettevõtete varalist vastutust on põhjalikult käsitletud paljud autorid,¹⁷ kuid rohkesti juriidilise vastutusega seotud probleeme on ikka veel vaieldavad. Mõningaid neist oleks vajalik vaadelda seoses hankija varalise vastutusega puuduhange puhul.

On avaldatud arvamust, et kõigi juriidilise vastutuse liikide ühised tunnused on kohustuse täitmise sundus (sõltumata sellest, kas see kohustus eksisteeris enne õiguserikkumist või tekkis õiguserikkumise tagajärjel) ja kohustatud isiku käitumise riiklik hukkamõist. Seejuures ei peeta juriidiliseks vastutuseks kohustuse vabatahtlikku täitmist, kuigi see kohustus (näiteks kohustus hüvitada kahjud) tekkis toimepandud õiguserikkumise tagajärjel.¹⁸

Selle seisukohaga ei saa nõustuda. Tsiviilõigusliku vastutuse üks erisusi on see, et õiguserikkuja võib õiguserikkumise tagajärjed likvideerida vabatahtlikult, ilma riikliku sunni otsese rakendamiseta.¹⁹ See kehtib ka ettevõtete varalise vastutuse kui tsiviilõigusliku vastutuse liigi kohta. Õiguserikkumise tagajärgede vabatahtlik likvideerimine on ettevõtete-

¹⁵ Е. М. Яковлева, Ответственность за несвоевременное исполнение и неисполнение плановых обязательств. Душанбе, 1962, lk. 73.

¹⁶ Договор поставки продукции социалистических предприятий. Иркутск, 1974, lk. 153.

¹⁷ А. В. Венедиктов, Договорная дисциплина в промышленности. Л., 1935; М. М. Агарков, К вопросу о договорной ответственности. Вопросы советского гражданского права. М.-Л., 1945, lk. 114—155; О. С. Иоффе, Ответственность по советскому гражданскому праву. Л., 1955; Г. К. Матвеев, Вина в советском гражданском праве. Изд. Киевского госуниверситета, 1955; Г. К. Матвеев, Основания гражданско-правовой ответственности. М., 1970; В. К. Райхер, Правовые вопросы договорной дисциплины в СССР. Изд. ЛГУ, 1958; Б. С. Антимонов, Основания договорной ответственности социалистических организаций. М., 1962; Н. С. Маленин, Имущественная ответственность в хозяйственных отношениях. М., 1968; В. К. Мамаутов, В. В. Овсиенко, В. Я. Юдин, Предприятие и материальная ответственность. Киев, 1971; И. Н. Петров, Ответственность хозорганов за нарушения обязательств. М., 1974, ja teised.

¹⁸ С. Н. Братусь, Спорные вопросы теории юридической ответственности. «Советское государство и право» 1973, № 4, lk. 29—33.

¹⁹ О. С. Иоффе, Ответственность по советскому гражданскому праву, lk. 9; И. С. Самощенко, М. Х. Фарухшин, Ответственность по советскому законодательству. М., 1971, lk. 204—205; И. Н. Петров, lk. 117, 141.

vahelistes suhetes isegi kohustuslik. Rajaneb ju sellel ka pretensioonide esitamise ja läbivaatamise kord. NSV Liidu Ministrite Nõukogu 17. oktoobri 1973. aasta määrusega nr. 758 kinnitatud «Ettevõtete, organisatsioonide ja asutuste poolt pretensioonide esitamise ja läbivaatamise ning majanduslepingutega seotud lahkarmuste reguleerimise korra põhimääruses»²⁰ rõhutatakse, et teiste ettevõtete varalisi õigusi ja seaduslikke huve rikkunud ettevõtted on kohustatud need taastama pretensiooni esitamist ootamata. Kui aga ettevõttele on pretensioon esitatud, siis peab ta põhjendatud nõuded rahuldama. Nimetatud põhimääruse nõuete järgimiseks peavad ettevõtted tasuma ka leppetrahvi ja hüvitama kahjud vabatahtlikult, ilma arbitraaži või teiste majanduslikke vaidlusi lahendavate organite otsuseta, s. o. ilma riikliku sunni otsese rakendamiseta. Kas selline leppetrahvi tasumine ja kahjude hüvitamine pole ettevõtte vastutus? Tundub, et on. Vastasel juhul tuleks järeldada, et ettevõtted, kes küll rikuvad lepinguliste kohustuste täitmisel riiklikku distsipliini, kuid tasuvad seadusandlusega kehtestatud korras leppetrahvi ja hüvitavad kahjud, ei kanna juriidilist vastutust lepinguliste kohustuste täitmata jätmise ja mittekohase täitmise eest. Seega ei kannaks õiguserikkuja vastutust mitte niivõrd lepinguliste kohustuste täitmata jätmise või mittekohase täitmise eest, kui just õiguserikkumise tagajärjel tekkinud uute kohustuste vabatahtlikult täitmata jätmise tõttu. Nii oleksid, näiteks, lepinguliste kohustuste ühesuguse rikku-mise tõttu võlgniku varaliste hüvede sfääris tekkinud ühesugused negatiivsed tagajärjed ühel juhul ettevõtte varaliseks vastutuseks, teisel juhul mitte. Selline käsitlus alahindab varalise vastutuse osa ettevõtetevahelistes suhetes.

Nõustuda ei saa ka seisukohaga, et juba enne õiguserikkumist eksisteerinud kohustuse riikliku sunni mõjul täitmine on juriidiline vastutus.²¹ Selline käsitlus laiendaks vastutuse mõistet liigselt.²² Juriidilise vastutuse-na tuleks vaadelda vaid selliseid õiguserikkumise tagajärgi, mis väljenduvad uute kohustuste tekkimises või juba eksisteerinud õigussuhetest tekkinud kohustuste muutumises, kusjuures kohustuste muutumine ja uued kohustused peavad olema seotud õiguserikkuja suhtes negatiivsete tagajärgedega.²³ Puuduhangete puhul on sellisteks uuteks kohustusteks hankija kohustus tasuda leppetrahvi ja hüvitada ostjale puuduhanke tõttu tekkinud kahjud selles osas, mida leppetrahvi ei kata. Leppetrahvi tasumine ja kahju hüvitamine puuduhanke puhul kujutab endast hankija varalist vastutust sõltumata sellest, kas hankija tasub leppetrahvi ja kahjusumma vabatahtlikult, s. o. ostja pretensiooni ootamata, ostja pretensiooni alusel või siis riikliku arbitraaži või mõne teise majanduslikke vaidlusi lahendava organi otsuse alusel. Kõigil neil juhtudel tekib hankijal leppetrahvi tasumise ja kahju hüvitamise kohustus õiguserikkumise kui juriidilise fakti tagajärjel.

Hankija varalise vastutuse tekkimiseks puuduhangete korral peavad tavaliselt esinema kõik tsiviilõigusliku vastutuse alused (tsiviilõiguserikkumise koosseisu elemendid): käitumise õigusvastasus, varaline kahju, põhjuslik seos õigusvastase käitumise ja kahjuliku tagajärje vahel ning

²⁰ СП СССР 1973, № 23, art. 128.

²¹ С. Н. Братусь, lk. 30—31; О. Э. Лейст, Санкции в советском праве. М., 1962, lk. 89—90; И. С. Самощенко, М. Х. Фарукшин, lk. 56—60.

²² Seda seisukohta on põhjendatult kritiseeritud. Vt. О. С. Иоффе, Вина и ответственность по советскому праву. «Советское государство и право» 1972, № 9, lk. 37—39; Р. О. Халфина, Общее учение о правоотношении. М., 1974, lk. 317—320; В. Ф. Яковлева, Специализация и кооперирование промышленности (Правовые вопросы). М., 1974, lk. 190—192.

²³ Р. О. Халфина, lk. 320.

õiguserikkuja süü.²⁴ Kuid esineb juhtumeid, kus puuduhange ei põhjustagi ostjale varalist kahju. Ka sellisel juhul kannab hankija vastutust ja peab tasuma leppetrahvi, kuigi esinevad vaid kaks vastutuse alust — õigusvastane käitumine ja õiguserikkuja süü.²⁵ Kahjud peab hankija hüvitama vaid siis, kui üheaegselt esinevad kõik neli vastutuse alust.

Et ettevõtete varaline vastutus stimuleeriks lepinguliste kohustuste reaalselt ja nõuetekohast täitmist, avaldaks õiguserikkujale kasvatuslikku mõju ja korvaks kreditorile tekitatud kahjud, peab seadusandluse täiustamine olema suunatud nende eesmärkide saavutamisele.

Varalise vastutuse tugevdamine võib toimuda nii seadusandlusega kehtestatud leppetrahvi, trahvi ja viivise määrade suurendamise ning uute varaliste sanktsioonide kehtestamise kui ka nende kohaldamisel veel esinevate puuduste kõrvaldamise ja varalise vastutuse vahendite täielikuma kasutamise tagamise teel.²⁶

Käesoleval ajal puudub vajadus muuta puuduhangetega seoses tasumisele kuuluva leppetrahvi määra, sest ostjal on õigus peale leppetrahvi hankijalt sisse nõuda ka need kahjud, mida leppetrahv ei kata.²⁷ Samuti on hankelepingu pooltel endil õigus mõlema poole nõusolekul suurendada normatiivaktides ettenähtud leppetrahvi määra.²⁸ Viimast õigust ei ole ettevõtte seni kasutanud, sest hankija tavaliselt ei nõustu sellega ja seetõttu kuulub kohaldamisele leppetrahv normatiivaktides ettenähtud määrades. Oleks vaja, et leppetrahvi määra suurendamise suhtes poolte vahel tekkinud vaidlused lahendaks tulevikus arbitraaz.

Põhiliseks varalise vastutuse osatähtsuse tõstmise suunaks peaks olema selle kõrvalekaldumatu kohaldamise tagamine. Seetõttu ei saa nõustuda arvamusega, et isemajandav ettevõtte peaks ise võima otsustada, kas kohaldada varalisi sanktsioone oma kontrahendi suhtes või mitte, kui viimane ei täitnud lepingulisi kohustusi või täitis neid mittekohaselt, aga samuti vähendada sanktsiooni määra.²⁹ Seda seisukohta on põhjendatult kritiseeritud,³⁰ sest ta ei arvesta, et varalise vastutuse kohaldamisega ei taotleta ainult kahjude hüvitamist (mida õiguserikkumine mõnikord kreditorile isegi ei põhjusta), vaid et selle olulisemaid eesmärke on stimuleerida lepinguliste kohustuste reaalselt ja nõuetekohast täitmist ning mõjustada õiguserikkujat, millest on otseselt huvitatud riik. Kuigi arbitraazipraktikas vaadeldi sanktsioonide sissenõudmist varemgi kreditori kohustusena, on see nüüd ka hangete põhimäärustes sõnaselgelt fikseeritud.³¹

Siiski peavad mõningad ettevõtted varaliste sanktsioonide kohaldamist

²⁴ J. Ananjeva, P. Kask, V. Kelder, L. Lill, E. Ploom, Nõukogude tsiviilõigus. Uldosa. Tallinn, 1971, lk. 410.

²⁵ Г. К. Матвеев, Основания юридической ответственности. «Советское государство и право» 1971, № 10, lk. 32; С. М. Лурье, М. И. Козырь, Договорные отношения сельскохозяйственных предприятий в СССР. Теория и практика. М., 1974, lk. 252.

²⁶ А. Алымов, В. Мамутов, Повысить материальную ответственность. «Плановое хозяйство» 1970, № 6, lk. 3—4; А. Н. Новошицкий, Повышение эффективности штрафных санкций путем совершенствования порядка их уплаты. Проблемы борьбы с правонарушениями, причиняющими ущерб экономике предприятий (Материалы республиканской экономико-правовой научной конференции). Донецк, 1972, lk. 152.

²⁷ ТНР р. 88, КНР р. 90.

²⁸ ТНР р. 85, КНР р. 87.

²⁹ И. Горбунов, Юридическая служба и экономические стимулы поставки. «Советская юстиция» 1966, № 12, lk. 7; О. С. Иоффе, План и организация договорных связей в социалистическом народном хозяйстве. Ученые записки ВНИИСЗ. Вып. 10. М., 1967, lk. 52; О. С. Иоффе, План и договор в социалистическом хозяйстве. М., 1971, lk. 186; И. Н. Петров, lk. 137—140.

³⁰ Т. Е. Абова, Охрана хозяйственных прав предприятий. М., 1975, lk. 124—125; Н. С. Маленин, lk. 158—167.

³¹ СП СССР 1974, № 14, art. 84.

kontrahentide suhtes vaid oma õiguseks, mitte kohustuseks, ja jätavad hankijatelt puuduhanke puhul leppetrahvi sisse nõudmata. Sellega ongi seletatav, miks paljud hankijad aastast aastasse ei rahulda nende vastu esitatud põhjendatud pretensioone, vaid paluvad ostjat pretensioon tagasi võtta ja hagi mitte esitada, lubades sel juhul hankida ostjale toodangut või kaupa eelisjärjekorras, viidates ettevõtete vahel kujunenud asjalikele suhetele (s. o. vastastikusele amnesteerimisele) jne. Et suhteid mitte rikkuda, jätabki ostja sageli hagi esitamata. Enamik ettevõtteid siiski selliseid amnesteerimistaotlusi ei arvesta ja esitab hagi. Nii lahendas ENSV Riiklik Arbitraaž 1973. aastal 39 ja 1974. aastal 35 sellist hagi, mille materjalidest ilmnes, et hankija palus ostjat puuduhankega seoses esitatud pretensiooni alusetult tagasi võtta ja teda amnesteerida.

Mõnikord loodavad hankijad pretensioone rahuldamata jättes, et võib-olla vabastab kompetentne organ nad vastutusest, ostja laseb mööda hagi aegumise tähtaja, ostja kardab hagi esitada pretensiooni esitamise tähtaja rikkumise tõttu jms. Vastuses pretensioonile viidatakse sellistel juhtudel sageli asjaoludele, mis kehtiva korra kohaselt hankijat vastutusest ei vabasta.

Muidugi, kui puuduvad vastutuse alused, näiteks hankija süü, tulebki hankijal pretensioon rahuldamata jätta, kuid tema vastuses peavad sisalduma keeldumise motiivid ühes viitega normatiivaktidele ja keeldumist põhjendavatele dokumentidele.

On avaldatud arvamust, et kui kompetentne organ vabastab hankija varalisest vastutusest, siis toimub see hankija süü puudumise tõttu.³² See seisukoht pole küllalt põhjendatud. Kompetentne organ võtab muidugi arvesse objektiivseid asjaolusid, mis takistasid lepinguliste kohustuste täitmist, kuid kõigi teatud süsteemi ettevõtete täies ulatuses vastutusest vabastamine ei tähenda seda, et puudus täielikult kõigi selle süsteemi ettevõtete süü. Samuti ei tähenda kõigi teatud süsteemi ettevõtete osaline vastutusest vabastamine seda, et kõik nad olid puuduhanke süüdi ühesugusel määral (teatud protsendi ulatuses). Õigesti märgitakse kirjanduses, et vastutusest vabastamisel kompetentse organi otsusega kaob vahe puuduhanke mitte süüdi olnud ettevõtete ja nende ettevõtete vahel, kel oli võimalik oma lepingulisi kohustusi täita, kuid kes oma süü tõttu seda ei teinud.³³ Ettevõtte süü puudumine võidakse siiski kindlaks teha vaid konkreetse majandusliku vaidluse läbivaatamisel. Vastutusest vabastamine kompetentsete organite otsusel ei soodusta süü kui vastutuse subjektiivse aluse kõrvalekaldumatut arvestamist, sest sageli lähtuvad majanduslikke vaidlusi lahendavad organid ettevõtte suhtes varalise vastutuse vahendi kohaldamise üle otsustamisel kompetentse organi otsuse olemasolust või puudumisest ega pööra ise küllalt tähelepanu puuduhanke põhjuste ja hankija süü selgitamisele. Vastutusest vabastamine kompetentsete organite otsuse alusel ei soodusta ka pretensioonide läbivaatamise korra järgimist, sest sageli hoiduvad hankijad põhjendatud pretensioonide rahuldamisest, oodates vastutusest vabastamist. Terve süsteemi ettevõtete alles sissenõudmata leppetrahvi tasumisest vabastamise korral võivad just need ettevõtted, kes pretensioonide läbivaatamise korda rikkusid. Tuleks nõustuda arvamusega, et vastutusest vabastamine kompetentsete organite otsusel ei vasta varalise vastutuse tugevdamise ülesannetele ja sellest tuleks tulevikus loobuda.³⁴

³² Стимулирование исполнения хозяйственных договоров. Минск, 1968, lk. 47—48.

³³ Государство, право, экономика. М., 1970, lk. 423; М. К. Сулейменов, lk. 49—51.

³⁴ М. К. Сулейменов, lk. 52.

Eesti NSV ettevõtete praktikast ei ole teada juhtumeid, et hankija oleks tasunud leppetrahvi pretensiooni saamata, kuid isegi põhjendatud pretensiooni korral on hankijal sageli kasulik seda õigeaegselt mitte rahuldada. Seetõttu tuleks leppetrahvi kiiremat tasumist õiguslike vahenditega stimuleerida. Üks võimalikke abinõusid võiks olla sellise korra kehtestamine, et kui hankija tasub puuduhanke puhul leppetrahvi vabatahtlikult 15 päeva jooksul pärast tasumiskohustuse tekkimist, oleks trahv 20% võrra väiksem.³⁵ Selline soodustus oleks hankijale oluline materiaalne stiimul ning aitaks vältida asjatut kirjavahetust ettevõtete vahel. Et leppetrahvi suurus puuduhanke puhul sõltub viivituse kestusest, siis oleks 15-päevane tähtaeg otstarbekas just seetõttu, et hankijal oleks võimalik teatud juhtudel koos põhileppetrahviga üle kanda ka täiendav leppetrahv, kui toodang või kaup jäi 10 päeva jooksul järelhankimata. Leppetrahvi vabatahtlik tasumine on ka praktiliselt teostatav, sest hankijal on reeglina kõik leppetrahvi summa väljaarvutamiseks vajalikud andmed. Samuti oleks soovitatav kehtestada hankijale teatud soodustus (näiteks leppetrahvi vähendamine 10% võrra) juhuks, kui hankija ise 15 päeva jooksul pärast leppetrahvi tasumise kohustuse tekkimist teatab ostjale kirjalikult, et ta on nõus leppetrahvi tasuma, kuid mingil põhjusel ei ole saanud summat kohe üle kanda. Ostjale tuleks anda õigus esitada selle kirja alusel pank korraldus leppetrahvi vaieldamatus korras mahakandmiseks hankija kontolt.

Käesoleval ajal ei kasuta ostjad varalise vastutuse vahendeid hankijate mõjustamiseks kuigi rahuldavalt. Näiteks ei nõuta peaaegu kunagi sisse puuduhangete tagajärjel tekkinud kahjusid, mida leppetrahv ei katnud, harva nõutakse leppetrahvi juhul, kui puuduhange tekkis selle tõttu, et hankija ei vahetanud ettenähtud tähtjaks ümber mittevastava kvaliteediga, mittekomplektset, markeerimata või mittenõuetekohaselt markeeritud toodangut või kaupa. Seda tingivad mitmesugused asjaolud, millest olulisemaid on puudused ettevõtete õigusalasest tööst.

Varaline vastutus puuduhangete korral on tõhus vaid siis, kui seda rakendatakse kõigi puuduhanke süüdi olevate ettevõtete suhtes ja kui ta mõjustab nende ettevõtete töötajate materiaalseid huve. Tuleks nõustuda kirjanduses avaldatud ettepanekutega, et leppetrahvina ja kahju hüvitamiseks tasutud summad peaksid vahetult (mitte aga kasumi kaudu) mõjustama ettevõtete materiaalse ergutuse fondide suurust.

³⁵ Analoogilisi ettepanekuid on tehtud ka varem. Vt. М. И. Брагинский, Повысить эффективность ответственности в хозяйственных обязательствах. «Советское государство и право» 1972, № 8, lk. 83.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Majanduse Instituut

Toimetusse saanud
23. VI 1975

Я. КАРТАУ

НЕДОПОСТАВКА И ИМУЩЕСТВЕННАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ

Резюме

Недоставка продукции и товаров является одним из наиболее частых и серьезных нарушений договорной дисциплины, которое ставит под угрозу выполнение производственных и других планов предприятий-покупателей и нормальное снабжение населения товарами народного потребления. Из рассмотренных Госарбитражем ЭССР за 1965—1974 гг. имущественных споров около 18% возникли в связи с недоставками, а сумма взысканной по этим спорам неустойки составила 58% от общей суммы взыскан-

ных Госарбитражем ЭССР за эти годы штрафных санкций. Имущественная ответственность за недопоставку продукции и товаров должна стимулировать поставщиков к реальному и надлежащему исполнению обязанностей, вытекающих из договоров поставки, оказывать на поставщиков воспитательное воздействие, а также обеспечивать возмещение причиненных покупателям убытков.

В статье дается понятие недопоставки, рассматриваются некоторые общие вопросы юридической ответственности, в частности в связи с возможностью добровольного устранения последствий гражданского правонарушения должником, а также вопросы повышения ответственности за недопоставку.

Автор усматривает основное направление повышения имущественной ответственности за недопоставку в более полном применении мер имущественной ответственности к неисправным поставщикам и в преодолении встречающихся еще на практике случаев «амнистирования» покупателями неисправных поставщиков и других форм необоснованного освобождения их от ответственности. В целях создания поставщику материального стимула для добровольного перечисления неустойки сразу же после правонарушения предлагается *de lege ferenda* предусмотреть снижение размера неустойки за недопоставку в случае добровольной уплаты ее не позднее установленного срока без ожидания претензии покупателя. Необходимо также установить, чтобы суммы уплаченных неустоек и возмещенных убытков непосредственно (а не через прибыль) отражались на размере фондов материального поощрения предприятий-правонарушителей.

Институт экономики
Академии наук Эстонской ССР

Поступила в редакцию
23/VI 1975

J. KARTAU

MINDERLIEFERUNG UND MATERIELLE VERANTWORTUNG

Zusammenfassung

Die Minderlieferung von Produktion und Ware ist eine der am öftesten vorkommenden und ernstesten Verletzungen der Vertragsdisziplin, die die Erfüllung der Betriebs- und anderen Pläne der Käuferunternehmen und die normale Versorgung der Einwohnerschaft mit Massenbedarfswaren gefährden. Von den in der Staatlichen Arbitrage der Estnischen SSR in 1965—1974 erörterten materiellen Streiten sind ca. 18% im Zusammenhang mit Minderlieferungen entstanden, wobei die Summe der auf Grund dieser Streite auferlegten Strafen 58% der von der Staatlichen Arbitrage der Estnischen SSR während dieser Jahre auferlegten Strafsanktionen ausmacht. Die materielle Verantwortung für Minderlieferung von Produktion und Ware muß die Lieferanten zur reellen und geeigneten Erfüllung der aus Lieferverträgen hervorgehenden Verpflichtungen stimulieren, auf die Lieferanten erzieherischen Einfluß ausüben und die Vergütung der den Käufern zugefügten Verluste sichern.

Im Artikel wird der Begriff der Minderlieferung gegeben, werden einige allgemeine Fragen der juristischen Verantwortung erörtert, nämlich im Zusammenhang mit der Möglichkeit einer freiwilligen Beseitigung der Folgen einer Zivilrechtsverletzung seitens des Debitors, ebenso Fragen einer Hebung der Verantwortung für eine Minderlieferung.

Der Verfasser sieht die Haupttrichtung der Hebung materieller Verantwortung für Minderlieferung in einer volleren Ergreifung von Maßnahmen der materiellen Verantwortung der unordentlichen Lieferanten und in der Überwindung der praktisch noch vorkommenden Fälle eines «Amnestierens» seitens der Käufer, sowie anderer Formen einer unbegründeten Befreiung von der Verantwortung. Zwecks Schaffung eines materiellen Stimulus für den Lieferanten, die Strafe freiwillig gleich nach der Rechtsverletzung zu übertragen, wird vorgeschlagen, *de lege ferenda* eine Verringerung der Strafe im Falle einer freiwilligen Bezahlung spätestens zum festgesetzten Termin (ohne die Prätension des Käufers abzuwarten) vorzusehen. Es sollte auch festgesetzt werden, daß die Summen der bezahlten Strafen und vergüteten Verluste unmittelbar (nicht durch den Gewinn) auf die Größe des Fonds für materielle Stimulierung der rechtsverletzenden Unternehmen einwirken.

Institut für Ökonomie
der Akademie der Wissenschaften
der Estnischen SSR

Eingegangen
am 23. Juni 1975